

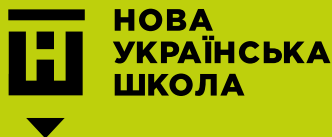
EU4Skills
КРАЩІ НАВИЧКИ ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

НОВА
УКРАЇНСЬКА
ШКОЛА

UIPO
УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ
РОЗВИТКУ ОСВІТИ

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Ця публікація підготовлена за підтримки Європейського Союзу та його держав-членів Німеччини, Фінляндії, Польщі та Естонії у межах Програми ЄС "EU4Skills": кращі навички для сучасної України". Її завданням є підвищення ефективності змін у профосвіті та модернізація інфраструктури. Програма "EU4Skills" працює на національному рівні та у 7 пілотних областях: Вінницькій, Полтавській, Запорізькій, Рівненській, Львівській, Миколаївській та Чернівецькій.

Зміст цієї публікації є виключною відповідальністю її авторів та не може жодним чином сприйматися як такий, що відображає погляди Програми "EU4Skills", уряду України, Європейського Союзу та його держав-членів Німеччини, Фінляндії, Польщі та Естонії.

Документ підготовлений в рамках діяльності 2.10. та реалізується Solidarity Fund PL.

Висловлюємо вдячність за цінні коментарі та слушні думки до цього документу вчителям, директорам шкіл, очільникам управлінь освіти та усім небайдужим освітянам, котрі долучились, а саме Оксані Клепуц, Світлані Олексюк, Оксані Колесник, Ірині Грековій, Олені Крес, Ірині Сензюк, Наталі Кідаловій, Анні Дудич, Інні Дьоміній, Наталі Байтеміровій, Катерині Мірошніченко.

ЗМІСТ

1 // ЧОМУ ПРОФОРІЄНТАЦІЯ ВАЖЛИВА? _____	4
2 // ПРОФОРІЄНТАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ _____	8
3 // ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ У ШКОЛІ. КАДРОВЕ І РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ _____	12
4 // ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ _____	20
5 // ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ НА РІЗНИХ РІВНЯХ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ _____	24
6 // САМОДІАГНОСТИКА “ЧИ ДІЙСНО Є СУЧАСНЕ ПРОФЕСІЙНЕ ОРІЄНТУВАННЯ У ВАШІЙ ШКОЛІ?” _____	30

ЧОМУ
ПРОФОРІЄНТАЦІЯ
ВАЖЛИВА?

① ЧОМУ ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ ВАЖЛИВА?

Сучасний світ часто називають світом VUCA, основними рисами якого є: нестабільність (volatility), невизначеність (uncertainty), складність (complexity) та неоднозначність (ambiguity). Це глобальний світ, який рухається надзвичайно швидко, та у якому гнучкість, креативність та вміння співпрацювати мають не менше цінності, ніж знання.

Технології розширюють та змінюють можливості для самореалізації та зайнятості для мільйонів людей. Сьогодні ми бачимо десятки нових професій, які ще 10 років тому не можна було уявити. Професії, що уже існують, і професії майбутнього відображають наш світ — різноманітний, рухливий та цікавий, з безліччю можливостей для кожної людини, відповідно до її здібностей, талантів, знань, компетентностей, навичок і вміння адаптуватися до умов, що швидко змінюються.

Україна є частиною глобального світу і разом з ним проходить період трансформації суспільних та економічних відносин, які призводять до значних змін на ринку праці. Нові тенденції: стрімкий розвиток інновацій і технологій, виникнення нових спеціальностей на перетині декількох галузей, нових форм та видів зайнятості, підвищення конкуренції, посилення міграції, можливість постійно змінювати місце роботи та фах¹ — висувають нові вимоги до володіння знаннями, вміннями та навичками. М'які універсальні міжпрофесійні навички (soft skills), як-от: менеджмент знань та інформації, самоорганізація, ведення переговорів, вміння аналізувати й приймати ефективні рішення, розв'язувати комплексні задачі — дозволяють нам швидко адаптуватися до нових умов, а разом з профільними знаннями — набути конкурентноспроможності та затребуваності на ринку праці.

У 2020 Всесвітній Економічний Форум у Давосі (WEF) у своєму звіті "Майбутнє професій"² однією з найважливіших навичок для успішної кар'єри у світі, який швидко змінюється, визначає активне навчання та навчальні стратегії, аналітичне мислення та інноваційність. На думку WEF, саме ці навички дадуть можливість адаптуватись до мінливого світу, у якому, за їхніми підрахунками, до 2025 року 85 мільйонів робочих місць можуть бути заміщені внаслідок зміни розподілу праці між людьми та машинами. В той же час, можуть з'явитися 97 мільйонів нових ролей, які будуть більш пристосовані до нового розподілу праці між людьми, машинами та алгоритмами у 15 галузях економіки.

Та чи готові випускники українських закладів освіти до ефективної професійної реалізації та постійного саморозвитку в VUCA-світі? Чи свідомо вони обирають професійні шляхи та розуміють свої перспективи? Чи затребувані молоді спеціалісти на ринку праці? Чи отримали випускники закладів освіти необхідні знання та навички для того, щоб бути успішними у своїй професії, у своєму покликанні? Чи виконує освіта надважливе завдання — допомогу учням через самопізнання та активне дослідження світу професій робити виважені рішення щодо свого особистісного та професійного розвитку, свідомо обирати траєкторії свого майбутнього?

Відповідь на ці питання — НІ!

За повідомленням Державного центру зайнятості³, сьогодні 31 % безробітних — це молодь у віці до 35 років. Найбільша частка безробітних молодих осіб в Україні, 50 %, мають вищу освіту, 33 % — закінчили професійно-тех-

**УКРАЇНА Є ЧАСТИНОЮ
ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ І
РАЗОМ З НИМ ПРОХОДИТЬ
ПЕРІОД ТРАНСФОРМАЦІЇ
СУСПІЛЬНИХ ТА
ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН,
ЯКІ ПРИЗВОДЯТЬ ДО
ЗНАЧНИХ ЗМІН НА РИНКУ
ПРАЦІ.**

1 За даними світових досліджень сьогодні людина протягом життя може змінювати до 12 місць роботи, з яких половина змінюється у віці до 25 років. "Number of Jobs, Labor Market Experience, and Earnings Growth: Results From a National Longitudinal Survey.", U.S. Bureau of Labor Statistics, 2019. <https://www.bls.gov/news.release/pdf/nlsoy.pdf>

2 "The Future of Jobs Report". http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf

3 Державний центр зайнятості. "Безробітний сьогодні — хто він і яку роботу шукає?". <https://www.dcz.gov.ua/novyna/bezrobotnyy-sogodni-hto-vin-i-yaku-robotu-shukaye>

БАГАТО ВИПУСКНИКІВ ШКІЛ ВИТРАЧАЮТЬ ЧАС НА ЗДОБУТТЯ ОСВИТИ Й ОПАНУВАННЯ ПРОФЕСІЙ, ЗА ЯКИМИ ВОНИ НІКОЛИ НЕ БУДУТЬ ПРАЦЮВАТИ, ЯКІ НЕ ЗАТРЕБУВАНІ, НЕ ВІДПОВІДАЮТЬ ЇХНІМ ЗДІБНОСТЯМ І НЕ ДАЮТЬ МОЖЛИВОСТІ ПОДАЛЬШОГО ПРОФЕСІЙНОГО ТА ЧАСТО Й ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ.

нічний навчальний заклад, а 17 % — загальноосвітню школу. За даними Державної служби статистики України⁴, у 2018 році в загальній кількості безробітних, які шукають роботу понад 12 місяців, молодь у віці 15–34 років становила близько 40 %. **Останніми роками формується тенденція до збільшення кількості молоді, яка перебуває в статусі безробітних понад рік, деякі з них змушені перебувати в стані тривалого безробіття з самого початку трудової діяльності.** У 2018 році серед випускників закладів вищої освіти (ЗВО), які отримували послуги державної служби зайнятості, 33 % здобували освіту в галузі соціальних наук, бізнесу та права, 13 % — за інженерними спеціальностями, 12 % — у галузі охорони здоров'я, 11 % — за напрямками гуманітарних наук та мистецтва⁵. Сьогодні 44 % випускників ЗВО працюють не за фахом, а 29 % випускників працюють за фахом, лише частково пов'язаним з отриманою спеціальністю⁶.

Багато випускників шкіл витрачають час на здобуття освіти й опанування професій, за якими вони ніколи не будуть працювати, які не затребувані, не відповідають їхнім здібностям і не дають можливості подальшого професійного та часто й особистісного розвитку. Кошти, які спрямовує суспільство і батьки учнів на підготовку майбутніх фахівців, витрачаються марно. Поряд з цим, ринок праці все гостріше відчуває потребу у кваліфікаціях, що здобуваються у закладах професійно-технічної освіти.

Що думають учасники освітнього процесу?

Такий стан є, у тому числі, прямим наслідком відсутності системної професійної орієнтації у освітньому процесі. Для підготовки цієї концепції було проведено експрес-дослідження шляхом онлайн-анкетування учнів, їхніх батьків, учителів та керівників закладів освіти, аби отримати думки стейкхолдерів щодо нинішнього стану організації профорієнтаційної роботи у школах⁷.

Опитування показало, що сьогодні профорієнтація у школі функціонує як низка заходів, зазвичай не пов'язаних між собою. Вони стосуються ознайомлення з варіантами подальшого навчання та професійного розвитку: тестування інтересів та здібностей учнів, бесід з учителями та шкільними психологами, відвідування презентацій закладів освіти. Показово, що всі ці заходи не потребують безпосередньої активної залученості учнів, розвитку когнітивних та наскрізних умінь, творчого пошуку, а лише їх пасивної участі як глядачів або слухачів. Тому більшість таких заходів оцінюються як учнями, так і батьками більше як неефективні й такі, що не допомагають визначитися з напрямками навчання та варіантами професійного розвитку.

Більшість опитаних випускників обирали можливі варіанти свого освітнього та професійного майбутнього за допомогою батьків, які допомагають аналізувати заклади освіти (факультети, умови вступу), збирати інформацію з різних джерел і ресурсів, переглядати рекрутингові сайти, щоб дослідити актуальний попит на професії, та забезпечують дітям додаткові гуртки, секції, репетиторів тощо. З огляду на те, що думка та профорієнтаційні поради батьків дуже впливають на вибір учнів, 94 % батьків хотіли б мати більше профорієнтаційної інформації щодо вибору майбутньої професії, освітньої траєкторії, розвитку кар'єри для своїх дітей.

Як правило, учні випускних класів поза школою (за допомогою батьків або самостійно) в Інтернеті, через спілкування з найближчим оточенням шукають інформацію щодо подальшого навчання та майбутньої професійної діяльності — дізнаються про заклади освіти, їхні програми й умови навчання, а також про ринок праці та можливі шляхи розвитку кар'єри.

Якісна професійна орієнтація неможлива без активної участі шкіл, закла-

4 Державна служба статистики України. Демографічна та соціальна статистика / Ринок праці / Зайнятість та безробіття. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/rp.htm

5 Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні: "Молодь на ринку праці: навички XXI століття та побудова кар'єри" / Міністерство молоді та спорту України Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2019 www.dismp.gov.ua

6 За даними аналітичного центру кадрового порталу hh.ua. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2737000-ekspert-44-vipusknikiv-visiv-pracuut-ne-zafahom.html>

7 За результатами експрес-дослідження Програми "EU4Skills", серпень-вересень 2020. Під час дослідження використаний метод збору інформації — онлайн анкетування. Усього в рамках експрес-дослідження в опитуванні взяли участь (з усіх областей та м. Київ) 275 керівників закладів загальної середньої освіти; 531 учитель 8–11 класів ЗСО І–ІІІ ступенів; 2416 респондентів від батьків; 1436 учнів.

дів професійної (професійно-технічної) освіти, коледжів, університетів та роботодавців, адже саме вони є провідниками випускників шкіл до ринку праці. На думку всіх учасників освітнього процесу, дітям необхідно створювати можливості спробувати різні види діяльності та практики за сприяння роботодавців, на виробництвах і підприємствах, у закладах освіти наступних рівнів. Втім, попри те, що саме ці гравці мають бути зацікавленими в активній комунікації з учнями та співпраці зі школами, якісної та системної взаємодії між ними сьогодні немає.

За результатами опитування, закладам освіти бракує ресурсів різного типу для системного впровадження профорієнтації. Серед найбільших проблем, на які вказали директори шкіл, — брак відповідних фахівців та потреба додаткових годин. Третина директорів вважає, що їм не вистачає доступу до якісної інформації щодо організації професійної орієнтації у школі.

При цьому більше половини директорів зазначили, що у їхніх закладах проводяться шкільні заходи з професійної орієнтації, як-от: ігри, бесіди про професії, заняття з професійної орієнтації, а також тестування учнів щодо їхніх інтересів та здібностей. Проте ці заходи не є системними. Найінтенсивніше елементи професійної орієнтації з'являються у 9 та 11 класах, але здебільшого у форматі тестування учнів щодо їхніх здібностей та інтересів. У 8 та 10 класах такі заняття проводяться вдвічі рідше. Поряд з цим, більше половини опитаних директорів та вчителів вважають, що професійна орієнтація має запроваджуватись ще з початкової школи.

Анкетування показало, що одним з найбільш проблемних питань є професійна підготовка фахівців для проведення профорієнтації у школі. У більшості шкіл професійною орієнтацією учнів займаються класні керівники та вчителі-предметники. **До цього процесу додатково залучені психологи. Утім, понад 80 % вчителів хотіли б знати більше про можливості професійної орієнтації у школі та пройти курс з підвищення кваліфікації за цією темою, і набути фахових знань.**

Отже, попри проведення певних профорієнтаційних заходів, у процесі вибору закладу освіти для подальшого навчання та професійної діяльності учні та їхні батьки здебільшого опиняються сам на сам — цілісної профорієнтаційної підтримки й консультування щодо розвитку кар'єри їм не надається. Саме тому 88 % учнів й 92 % батьків хочуть, щоб у закладах освіти була запроваджена системна професійна орієнтація, яка допоможе в прийнятті свідомих рішень про майбутнє навчання та напрями професійного розвитку.

У цьому їх підтримують 95 % керівників закладів освіти й 86 % вчителів, адже професійна орієнтація вкрай важлива для запровадження профільного навчання в рамках НУШ та є чинником його ефективності.

Розвиток та самореалізація молоді є безумовною суспільною цінністю. Запровадження комплексної професійної орієнтації має стати одним з інструментів для реалізації цілей і завдань сталого розвитку України на період до 2030 року в напрямках “забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх” та “сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх”.

Системна профорієнтація — це можливість для економіки стати більш ефективною, для суспільства — більш справедливим. Усвідомлений вибір професії — важливий крок до успішної особистісної та професійної самореалізації молоді, розвитку майбутньої кар'єри та життєвих пріоритетів⁸.

**НА ДУМКУ ВСІХ
УЧАСНИКІВ ОСВІТЬОГО
ПРОЦЕСУ, ДІТЯМ
НЕОБХІДНО СТВОРЮВАТИ
МОЖЛИВОСТІ СПРОБУВАТИ
РІЗНІ ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ ТА
ПРАКТИКИ ЗА СПРИЯННЯ
РОБОТОДАВЦІВ, НА
ВИРОБНИЦТВАХ І
ПІДПРИЄМСТВАХ, У
ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ
НАСТУПНИХ РІВНІВ.**

8 Кар'єра для молоді знаходиться серед трійки основних пріоритетів в їхньому житті і є на третьому місці (у 2018 р. — 36,6%), поступаючись сімейному щастю (59,9%) і здоров'ю (53,0% відповідно). Молодь України — 2018: результати репрезентативного соціологічного дослідження/ Міністерство молоді та спорту України. Київ: ДП “Редакція інформаційного бюлетеня “Офіційний вісник Президента України”, 2018. 72 с.

**ПРОФОРІЄНТАЦІЯ
ЯК СКЛАДОВА НОВОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ**

② ПРОФОРІЄНТАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Нова Українська Школа покликана допомогти випускникам бути конкурентоздатними у 21-му столітті, стати цілісними особистостями, котрі вміють робити свідомий вибір, у тому числі вибір свого подальшого освітнього та професійного шляху.

Реформа шкільної освіти вже заклала правові підвалини для впровадження професійної орієнтації у шкільний процес:

- Закон України “Про освіту” передбачає нову структуру школи — початкову, базову середню та профільну середню освіту, де кожен з рівнів матиме новий зміст освіти та можливість адаптувати навчальний процес до потреб сьогодення. 12-ти річне навчання, та зокрема, профільна старша школа у 10–12 класах, надасть учням змогу не тільки якісно опанувати знання та набути необхідних умінь, а й глибше ознайомитися із світом професій.
- Закон України “Про повну загальну середню освіту” підкреслює роль школи у самореалізації учнів, визначаючи мету загальної середньої освіти як забезпечення всебічного розвитку, навчання, виховання, соціалізації особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і здобуття освіти впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності, дбайливого ставлення до родини, своєї країни, довкілля, спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству (Стаття 3).
- Державний стандарт базової середньої освіти містить перелік компетентностей та наскрізних умінь учнів базової школи, розвиток яких не буде цілісним без належного професійного орієнтування. Зокрема, це такі компетентності як інноваційність (здатність реагувати на зміни, відкритість до нових ідей, вміння ставити перед собою цілі), навчання впродовж життя (вміння визначати власні потреби для розвитку, знаходити можливості для навчання й саморозвитку), підприємливість. Особистісна та професійна реалізація, уміння ухвалювати освітньо-професійні рішення щодо свого подальшого майбутнього є наскрізними очікуваними результатами у галузях стандарту.

Передбачена Законом “Про освіту” автономія дає можливість школам розробити власні освітні програми, які міститимуть наскрізні підходи до професійного орієнтування в освітньому процесі.

Система професійної орієнтації в новій школі має базуватись на:

- **Принципах освітньої діяльності, які закладено у Законі “Про освіту”:**
 - людиноцентризм;
 - цілісність і наступність системи освіти;
 - інтеграція з ринком праці;
 - єдність навчання, виховання та розвитку;
 - сприяння навчанню впродовж життя та забезпеченню рівних можливостей для всіх.

**ПЕРЕДБАЧЕНА ЗАКОНОМ
“ПРО ОСВІТУ” АВТОНОМІЯ
ДАЄ МОЖЛИВІСТЬ
ШКОЛАМ РОЗРОБИТИ
ВЛАСНІ ОСВІТНІ ПРОГРАМИ,
ЯКІ МІСТИТИМУТЬ
НАСКРІЗНІ ПІДХОДИ
ДО ПРОФЕСІЙНОГО
ОРІЄНТУВАННЯ У
НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.**

**СУЧАСНА
ПРОФОРІЄНТАЦІЯ —
ЦЕ НЕ ТІЛЬКИ “ПРО
ПРОФЕСІЇ ТА РИНОК
ПРАЦІ”. СЬОГОДНІ ДІТИ
ПРАГНУТЬ САМОСТІЙНО ТА
СВІДОМО РОБИТИ ВИБІР ТА
РОЗУМІТИ ЙОГО НАСЛІДКИ.**

• **Ключових принципах Нової Української Школи:**

- орієнтація на потреби учня в освітньому процесі;
- зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей;
- наскрізний процес виховання, який формує цінності;
- педагогіка партнерства;
- умотивований учитель, який має педагогічну свободу;
- сучасне освітнє середовище.

• **Залученні всіх учасників освітнього процесу та зацікавлених сторін:**

- вчителів, учнів, студентів, батьків;
- громадського самоврядування закладу;
- Міністерства освіти і науки України, інших державних установ;
- закладів освіти різних рівнів;
- роботодавців та їх об'єднань;
- громадських організацій тощо.

Сучасна профорієнтація — це не тільки “про професії та ринок праці”. Сьогодні діти прагнуть самостійно та свідомо робити вибір та розуміти його наслідки. Школа покликана створити цілісні умови для повної реалізації цього прагнення. Сучасна професійна орієнтація, як наскрізний процес, може цьому сприяти через опанування учнями життєво необхідних навичок.

Саме тому професійна орієнтація в школі буде базуватися на ключових компетентностях НУШ:

- інноваційність як відкритість до нових ідей, ініціювання змін у близькому середовищі (клас, школа, громада);
- навчання впродовж життя;
- громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, прав людини, усвідомленням рівних прав і можливостей, що передбачають співпрацю з іншими для досягнення спільної мети, активність в житті класу і школи, вміння діяти в конфліктних ситуаціях;
- підприємливість та фінансова грамотність, що передбачають ініціативність, готовність брати відповідальність за власні рішення, вміння організовувати свою діяльність для досягнення цілей.

Сучасна профорієнтація в школах буде інклюзивною, вільною від соціально-психологічних та гендерних стереотипів.

Нецікава “нічого особливого” профорієнтація з “лекторами на тему профорієнтації”, “неякісними тестами” та “походами у різні установи” має назавжди залишитися у минулому.

Профорієнтація, яка розвиває в дітях сучасні знання та компетентності, а головне — дає віру в себе і свої сили, має бути в Новій українській школі.

ОНЛАЙН ОПИТУВАННЯ⁹

ЯКОЮ Є ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ В ШКОЛІ ЗАРАЗ?

Відповіді учнів 10–11 класів:

"нічого особливого",

"відсутність зацікавленості в майбутньому",

"у старших класах інколи приходять лектори на тему профорієнтації",

"неякісний тест, який максимум скаже тобі один з п'яти напрямків професійної кар'єри",

"шкільна профорієнтація закінчується на дозволі студентам різних вишів розказувати про те, де кожен навчається",

"важко сказати, бо в школі це взагалі не розвинено. Іноді приходять університети прорекламувати свої заклади. За час мого навчання в школі один раз приходили із центру зайнятості та пропонували пройти опитування, один раз був цікавий квест, але якихось дуже класних знань він не дав",

"щодо профорієнтаційних заходів — не брала участі, їх і не було",

"шкільних заходів на профорієнтацію в нас не багато, і вони не дуже різноманітні, тому я брала участь у тестах, розмовах з психологом",

"якась жіночка розповідає незрозуміло що і через 20 хвилин йде собі".

Відповіді вчителів та директорів шкіл:

"у найкращому випадку — екскурсії на підприємства і приїзд до школи представників вищих учбових закладів різних рівнів акредитації, нерідко просто відмітити відрядження".

ЯКИЙ РЕЗУЛЬТАТ МАЄ ДАВАТИ ПРОФОРІЄНТАЦІЯ?

Відповіді учнів 10–11 кл., студентів закладів фахової передвищої та вищої освіти:

"я повинна чітко визначити напрям моєї діяльності в майбутньому, знати, які риси характеру я маю мати для цього, розуміти плюси і мінуси цієї професії",

"аналізування закладів, власний вибір (не батьків), зміна професії — це ОК",

"розуміти свою майбутню сферу діяльності, мати поглиблені знання з певних предметів, вміти розуміти свої сильні сторони",

"перш за все, мені хотілося б чітко розуміти, як виглядає робочий день працівника тої чи іншої професії. По-друге, які знання потрібно мати, щоб стати гарним спеціалістом. По-третє, галузі, які потребують таких спеціалістів",

"на моє глибоке переконання, профорієнтація має на меті висвітлити важливість того, що людина протягом усього життя може безперешкодно змінювати свою професію. Учень має усвідомлювати, які професії будуть актуальні".

Відповіді батьків:

"дитина має бути "озброєною" знаннями та вміннями, щоб робити відповідальний вибір та не боятися йти далі".

Відповіді вчителів та директорів шкіл:

"перше з найважливіших завдань сучасної школи — готувати дитину до життя, а не лише для ЗНО. Це те, з чого дитина має формувати свої цілі і своє майбутнє".

ВПЛИВ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ:

УЧНІ — конкурентоздатні та самостійні.

БАТЬКИ/РОДИНА — впевнені та спокійні за майбутнє дітей.

ВЧИТЕЛІ — підвищення професійного рівня, набуття нових компетентностей, фахових методик, технологій та досвіду виконання додаткових завдань відповідно до професійних стандартів.

ШКОЛИ — результати освіти відповідно до державних стандартів, висока якість освіти та освітньої діяльності.

ЗАКЛАДИ — професійної/фахової передвищої/вищої освіти — вмотивовані студенти, які прагнуть до навчання.

РОБОТОДАВЦІ — відповідальні працівники, які прагнуть до ефективної роботи, якісного результату та постійного розвитку у професії.

РИНОК ПРАЦІ — збалансований попит і пропозиція робочої сили, ефективний розвиток.

ГРОМАДА — високий людський потенціал, соціально-економічний розвиток.

ДЕРЖАВА — успішні громадяни, які працюють для власного добробуту та сталого розвитку своєї країни.

**ПІДХОДИ ДО
ПОБУДОВИ
ПРОФОРІЄНТАЦІЇ
У ШКОЛІ.**

**КАДРОВЕ І РЕСУРСНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

③ ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ У ШКОЛІ. КАДРОВЕ І РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Закон “Про освіту” надає багато можливостей щодо впровадження професійної орієнтації на рівні як шкіл, так і громад. Академічна, кадрова, фінансова, організаційна автономія закладів освіти, діяльність піклувальних (наглядових рад), громадське самоврядування в закладах освіти дозволяють організовувати та розвивати професійну орієнтацію на засадах та принципах освітньої діяльності, котрі передбачені Новою українською школою.

Важливо розуміти, що професійна орієнтація — це системний та комплексний процес, який має враховувати запити учасників освітнього процесу, потреби громади, ринку праці, та базуватися на залученні всіх зацікавлених сторін.

**ВАЖЛИВО РОЗУМІТИ, ЩО
ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ —
ЦЕ СИСТЕМНИЙ ТА
КОМПЛЕКСНИЙ ПРОЦЕС,
ЯКИЙ МАЄ ВРАХОВУВАТИ
ЗАПИТИ УЧАСНИКІВ
ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ,
ПОТРЕБИ ГРОМАДИ, РИНКУ
ПРАЦІ, ТА БАЗУВАТИСЯ
НА ЗАЛУЧЕННІ ВСІХ
ЗАЦІКАВЛЕНИХ СТОРІН.**

СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ У ШКОЛІ

Заклади освіти самостійні у виборі підходів до організації професійної орієнтації та мають орієнтуватися на очікувані результати, визначені стандартами освіти. При цьому конструювання програм та методик викладання є територією творчості та педагогічної свободи шкіл.

При побудові системної професійної орієнтації варто враховувати такі обов'язкові складові:

● НАЯВНІСТЬ ЦІЛІСНОЇ ПРОГРАМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ

Професійна орієнтація — це не набір різноманітних заходів, а логічна та узгоджена програма з відповідністю між цілями, змістом і очікуваними результатами навчання, орієнтована на формування компетентностей для успішної самореалізації у суспільстві.

Програма, розроблена закладом, у тому числі з урахуванням положень типової або типових освітніх програм, має бути публічно доступною на веб-сайті школи. Важливо, аби з нею були ознайомлені всі учасники освітнього процесу та поділяли її зміст.

● ВРАХУВАННЯ ПОТРЕБ КОЖНОЇ ДИТИНИ

Програма професійної орієнтації не є стандартною для всіх, вона враховує вікові особливості розвитку, психофізіологічні особливості та потреби дітей, потенціал їх розвитку, напруги та умови, в яких цей розвиток буде найбільш ефективним та прийнятним для кожної дитини. Програма повинна бути вільною від гендерних стереотипів та спрямованою на задоволення потреб усіх здобувачів освіти, зокрема дітей з особливими освітніми потребами.

**ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ —
ЦЕ ЗАВЖДИ “ЖИВИЙ”
ТА ГНУЧКИЙ ПРОЦЕС,
ЯКИЙ НА РІЗНИХ РІВНЯХ
ОСВІТИ МАЄ ВРАХОВУВАТИ
ДОСЯГНЕННЯ ПОПЕРЕДНІХ
ЕТАПІВ.**

- **НАЯВНІСТЬ КВАЛІФІКОВАНИХ
ПРОФОРІЄНТАЦІЙНИХ РАДНИКІВ
ТА/АБО ПІДГОТОВЛЕНИХ ВЧИТЕЛІВ**

Профорієнтаційна обізнаність допоможе педагогам ефективно організувати наскрізний процес навчання, поєднуючи предметні знання із знаннями щодо їх застосування в різних професіях. Кваліфіковані профорієнтаційні радники, завданням яких є комплексне фахове консультування учнів щодо вибору та розвитку кар'єри, допоможуть учням сформувати індивідуальну освітню траєкторію для подальшого навчання та професійної самореалізації.

- **КОНТАКТ ІЗ РОБОТОДАВЦЯМИ
ТА БЕЗПОСЕРЕДНІЙ
ДОСВІД РОБОТИ**

Професійна орієнтація не може бути теоретичною та відірваною від практики. Кожна дитина повинна мати практичний досвід. Соціальне волонтерство та активності, пов'язані з реалізацією освітньої програми в частині професійної орієнтації на благо школи або громади, має стати гарною традицією та елементом залучення дітей до суспільного життя та дій з метою вирішення актуальних суспільних завдань.

- **ЗВ'ЯЗОК ІЗ ЗАКЛАДАМИ
ОСВІТИ НАСТУПНИХ
РІВНІВ ОСВІТИ**

Налагодження сталих зв'язків між закладами загальної середньої освіти та закладами професійної, фахової передвищої та вищої освіти є інструментом впровадження навчання впродовж життя, забезпечення цілісності та наступності системи освіти.

- **ПІДТРИМКА ТА РОЗУМІННЯ
ВАЖЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ
КЕРІВНИЦТВОМ ШКОЛИ**

Професійна орієнтація вимагає відповідального лідерства та підтримки керівництва закладу, адже саме керівник формує вектор розвитку та мотивує команду на досягнення цілей та постійне професійне вдосконалення.

- **ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ
ЩОДО РОЗВИТКУ КАР'ЄРИ
ТА СВІТУ ПРОФЕСІЙ**

Важливим елементом успішної професійної орієнтації та свідомого професійного вибору є вільний доступ до актуальної, повної та якісної інформації щодо спеціальностей, умов навчання та закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, опису професій та можливостей розвитку кар'єри.

ФОРМАТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ

Професійна орієнтація в закладах освіти — це завжди “живий” та гнучкий процес, який на різних рівнях освіти має враховувати досягнення попередніх етапів.

Базова формула цілісної професійної орієнтації в закладі освіти складається з 3-х елементів: наскрізна професійна орієнтація, окремий профорієнтаційний курс на рівні базової та старшої профільної освіти (наприклад, 8 та 10 клас), практика та волонтерство.

*також див. "Професійна орієнтація на різних рівнях шкільної освіти", стор. 24

БАЗОВА ФОРМУЛА ЦІЛІСНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ СКЛАДАЄТЬСЯ З 3-Х ЕЛЕМЕНТІВ: НАСКРІЗНА ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ, ОКРЕМИЙ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНИЙ КУРС НА РІВНІ БАЗОВОЇ ТА СТАРШОЇ ПРОФІЛЬНОЇ ОСВІТИ (НАПРИКЛАД, 8 ТА 10 КЛАС), ПРАКТИКА ТА ВОЛОНТЕРСТВО.

НАСКРІЗНА ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ

- запроваджується на всіх рівнях повної загальної середньої освіти;
- відповідні теми додаються до освітніх програм та передбачаються у навчальних планах;
- проводиться вчителями-предметниками за умови відповідного підвищення кваліфікації.

Дозволяє учням:

- у початковій школі — досліджувати світ професій в межах програми предмету "Я досліджую світ";
- у базовій школі — вивчати зв'язок між дисциплінами та професійними кластерами, досліджувати особливості попиту щодо кваліфікованих спеціалістів на регіональному та місцевому ринках праці, знайомитись із кращими прикладами вдалої професійної кар'єри на рівні регіону, територіальної громади, країни;
- у старшій школі — розуміти зв'язок між навчальними предметами і професіями, вивчати сферу професійної діяльності, характерну для різних ринків праці — від глобального до місцевого, детально знайомитися із професіями, спеціальностями, галузевими та кар'єрними кластерами за напрямками;
- формувати позитивне ставлення до всіх предметів та професій;
- аналізувати свої здібності та інтереси;
- планувати набуття необхідних компетентностей та навичок;
- формувати різні траєкторії розвитку кар'єри.

**ВИБІР ФОРМАТУ
ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ
ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ШКОЛОЮ
САМОСТІЙНО. ПРИ ЦЬОМУ
СЛІД ВРАХОВУВАТИ
ОКРЕСЛЕНІ ВИЩЕ
РЕКОМЕНДОВАНІ
СКЛАДОВІ, ЯКІ
ДОПОМОЖУТЬ СТВОРИТИ
ДІЙСНО ЕФЕКТИВНУ
ПРОФОРІЄНТАЦІЙНУ
СИСТЕМУ.**

ОКРЕМИЙ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНИЙ КУРС

- запроваджується як курс за вибором у 8 та 10 класах;
- призначений для знайомства із можливими траєкторіями професійного і кар'єрного розвитку та розвитку компетентності навчання впродовж життя;
- проводиться радниками із професійної орієнтації або підготовленими педагогами.

Такий курс дозволяє учням:

- всебічно вивчати світ професій, ринок праці, права та обов'язки в трудових відносинах;
- набувати сучасних навичок аналізу ринку праці, пошуку роботи;
- проходити профорієнтаційну діагностику;
- формувати індивідуальну освітню траєкторію;
- формувати свідоме самовизначення учнів щодо майбутнього навчання, векторів професійного розвитку.

Результати профорієнтаційного навчання учнів такого курсу можуть бути відображені у "Карті персональних досягнень", яка заповнюється учнями під керівництвом фахівця, котрий веде профорієнтаційний курс, та міститиме перелік компетентностей, які було здобуто учнем за час навчання, — його/її досягнення в певних сферах, участь у волонтерських та інших проєктах.

Як практичний інструмент для профорієнтаційних радників, учителів, психологів, батьків та учнів, "Карта персональних досягнень" :

- допоможе вираженому процесу самооцінювання та постановки цілей розвитку;
- може бути освітньо-компетентнісним портфоліо випускників шкіл, що допомагатиме успішно проходити співбесіди та складати мотиваційні листи для вступу в заклади освіти, стажувань, волонтерства та роботи;
- сприятиме кращій орієнтації на потреби учня в освітньому процесі, формуванню індивідуальної освітньої траєкторії;
- допоможе кращому розумінню прогресу розвитку учнів, їхніх нахилів та інтересів щодо професійного розвитку й вираженому консультуванню учнів у процесі їх майбутнього професійного самовизначення.

ПРАКТИКА ТА ВОЛОНТЕРСТВО

- може запроваджуватись для учнів, які досягли 14 років¹⁰;
- проводиться в рамках класних і шкільних профорієнтаційних проєктів, у партнерстві з громадами, роботодавцями, закладами освіти, громадськими організаціями;
- може бути визнано як результати навчання з отримання певних часткових професійних кваліфікацій за умови здобуття профільної освіти в закладах професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти.

¹⁰ Відповідно до Законів України "Про волонтерську діяльність" та "Про повну загальну середню освіту".

Дозволяє учням:

- отримати практичний досвід;
- уперше застосувати набуті знання, компетентності та навички.

Вибір формату професійної орієнтації здійснюється школою самостійно. При цьому слід враховувати окреслені вище рекомендовані складові, які допоможуть створити дійсно ефективну профорієнтаційну систему.

ХТО МОЖЕ БУТИ РАДНИКОМ З ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ?

Засновники закладів освіти та самі заклади, плануючи впровадження професійної орієнтації, мають визначитись з тим, хто виконуватиме роль професійного радника або ж поєднуватиме ці функції з іншими. Радники з професійної орієнтації можуть виконувати координаційну роль між учнями, закладами освіти, роботодавцями, громадськими організаціями з метою ефективної професійної самореалізації молоді та розвитку збалансованого ринку праці.

Хто може виконувати профорієнтаційну роль?

- **Окремі фахівці-консультанти з питань професійної орієнтації** (профорієнтаційні радники)

Чинний наказ МОН "Про затвердження типових штатних нормативів закладів загальної середньої освіти" наразі не містить посади радника чи консультанта з питань професійної орієнтації. Внесення відповідних змін до наказу буде важливим інструментом для організації професійної орієнтації у школах. Правове підґрунтя для наявності такої посади у школі дозволить навчальним закладам та їхнім засновникам бути гнучкими у виборі формату професійної орієнтації.

- **Шкільні психологи, соціальні педагоги**

У шкіл є можливість впроваджувати професійне орієнтування через штатних шкільних психологів або соціальних педагогів. Шкільний психолог/соціальний педагог може як викладати окремий курс з професійної орієнтації, так і надавати індивідуальні консультації учням. Для того, аби психолог міг фахово надавати профорієнтаційні консультації, необхідно пройти обов'язковий курс з підвищення кваліфікації.

- **Вчителі-предметники**

Педагоги різних рівнів шкільної освіти можуть також активно брати участь у впровадженні професійної орієнтації. Це може здійснюватись наскрізно через предмети. Професійна орієнтація може бути представлена через міжпредметні зв'язки. Викладаючи, зокрема, STEM-предмети, вчителі протягом занять можуть розповідати про зв'язок їхніх предметів зі світом професій, про використання тих чи інших знань на практиці.

Для цього школам необхідно імплементувати в програми відповідні наскрізні елементи змісту освіти.

- **Класні керівники**

Класні керівники можуть виділяти окремі виховні години для проведення профорієнтаційних бесід з учнями. Для цього їм також необхідно пройти тренінг/курс з підвищення кваліфікації.

**РАДНИКИ З ПРОФЕСІЙНОЇ
ОРІЄНТАЦІЇ МОЖУТЬ
ВИКОНУВАТИ
КООРДИНАЦІЙНУ РОЛЬ
МІЖ УЧНЯМИ, ЗАКЛАДАМИ
ОСВІТИ, РОБОТОДАВЦЯМИ,
ГРОМАДСЬКИМИ
ОРГАНІЗАЦІЯМИ З МЕТОЮ
ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ
САМОРЕАЛІЗАЦІЇ
МОЛОДІ ТА РОЗВИТКУ
ЗБАЛАНСОВАНОГО РИНКУ
ПРАЦІ.**

**ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ
В ШКОЛІ СПРІЯТИМЕ
БІЛЬШІЙ ЗАЛУЧЕНОСТІ
РОДИНИ ДО ПОБУДОВИ
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ
ТРАЄКТОРІЇ ДИТИНИ.**

Відповідно до Державних стандартів загальної середньої освіти, будуть розроблені типові профорієнтаційні освітні програми, методичні рекомендації та дидактичні матеріали, зокрема з урахуванням вимог до організації дистанційного, змішаного навчання, екстернатної та сімейної форм освіти.

ПІДГОТОВКА ПРОФОРІЄНТАЦІЙНИХ КАДРІВ ТА ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО РІВНЯ ВЧИТЕЛІВ У НАПРЯМКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ

Здійснення професійної орієнтації у школі неможливе без добре підготовлених профорієнтаційних педагогів.

Відповідне навчання для фахівців-консультантів, шкільних психологів та соціальних психологів можна буде пройти в системі інститутів післядипломної педагогічної освіти ІППО. Підвищення професійного рівня педагогічних працівників щодо реалізації профорієнтаційного компоненту в рамках навчальних програм з окремих предметів, міжпредметних курсів, виховних годин тощо, можна буде здійснити за різними формами, видами, відповідно до Порядку підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників.

Підтримка педагогічних працівників у напрямку впровадження професійної орієнтації може також здійснюватися центрами професійного розвитку педагогічних працівників, завданням яких, згідно до Положення про центр професійного розвитку педагогічних працівників, є сприяння професійному розвитку педагогічних працівників, їх психологічна підтримка та консультування.

ВЗАЄМОДІЯ З БАТЬКАМИ

Впровадження професійної орієнтації у школі є інструментом реалізації педагогіки партнерства. Активне залучення батьків та родин учнів до профорієнтації може відбуватися через бесіди, особистий приклад, заохочення до творчих успіхів, спільний пошук рішень, спільні суспільно корисні справи, благодійні акції тощо. Професійна орієнтація в школі сприятиме більшій залученості родини до побудови освітньо-професійної траєкторії дитини.

Батькам буде надаватися допомога щодо спеціальних знань про стадії розвитку та психологію дитини, способів виховання та підтримки дитини залежно від її індивідуальних особливостей. У межах реалізації цієї концепції для батьків будуть розроблені рекомендації та матеріали про те, як говорити про вибір професії, як допомогти дитині в розвитку її сильних сторін, як підтримувати дітей на шляху самопізнання, особистісного розвитку, вибору професійних напрямів та розвитку кар'єри.

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ, РОБОТОДАВЦЯМИ, ЗАКЛАДАМИ ПРОФЕСІЙНОЇ, ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Реалізація державної політики та принципів освітньої діяльності щодо інтеграції з ринком праці неможлива без налагодження соціального партнерства у частині професійної орієнтації школярів. Соціальне партнерство передбачає активне включення освітніх закладів всіх типів і рівнів, роботодавців, представників громадських організацій, органів місцевого самоврядування у взаємодію та практичну складову професійної орієнтації. Зацікавленість соціальних партнерів у такому співробітництві ґрунтується на потребі безпосереднього впливу на розвиток людського капіталу, перші етапи формування якого відбуваються саме в закладах повної загальної середньої освіти.

Така профорієнтаційна взаємодія між школою та соціальними партнерами має відбуватися на основі взаємозацікавленості в її результатах та включати в себе різні формати, які може бути розроблено школою та партнерами. Формування системи регіональних, муніципальних та на рівні громад комунікативних майданчиків за участю всіх зацікавлених сторін (представників бізнесу, освіти різних рівнів, батьківської спільноти, учнів, інших зацікавлених сторін), де створюються можливості для прямого діалогу, визначаються основні проблеми, узгоджується бачення і складається план спільних дій, має стати одним із перших кроків формування соціального партнерства.

Для створення сучасної системної професійної орієнтації необхідним є розроблення єдиного профорієнтаційного порталу для всіх учасників профорієнтаційного процесу.

**СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО
ПЕРЕДБАЧАЄ АКТИВНЕ
ВКЛЮЧЕННЯ ОСВІТНІХ
ЗАКЛАДІВ ВСІХ ТИПІВ І
РІВНІВ, РОБОТОДАВЦІВ,
ПРЕДСТАВНИКІВ
ГРОМАДСЬКИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ,
ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ
У ВЗАЄМОДІЮ ТА
ПРАКТИЧНУ СКЛАДОВУ
ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ.**

ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

④ ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

Одне з найболючіших питань на рівні громади, міста, села — як заохотити молодь залишатися та працювати у громаді, брати активну участь у її розвитку? Професійна орієнтація є першим та вкрай важливим кроком щодо розвитку громади, її кадрового та економічного потенціалу. Системна профорієнтація дозволяє учням вже у школі відчувати себе активними членами громади, які дбають про її розвиток. Профорієнтація в закладах освіти надає можливості для знайомства з різними професіями, зокрема з тими, що потрібні для розвитку громади, сферами професійної та підприємницької діяльності, проходження практичних занять, здійснення волонтерської роботи на благо громади. У межах громад система шкільної професійної орієнтації може бути пов'язаною з розвитком позашкільної освіти. Профорієнтація також є важливим чинником ефективної реалізації регіональних стратегій на засадах смарт-спеціалізації та інноваційного розвитку певних видів економічної діяльності регіону, унікальних місцевих виробництв.

Професійна орієнтація в умовах громади — це екосистема, яка забезпечує її соціально-економічний розвиток, а фінансова підтримка профорієнтації на місцевому рівні є інвестицією в людський капітал та сталий розвиток громади.

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ В УМОВАХ ГРОМАДИ — ЦЕ ЕКОСИСТЕМА, ЯКА ЗАБЕЗПЕЧУЄ ЇЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК, А ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА ПРОФОРІЄНТАЦІЇ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ Є ІНВЕСТИЦІЄЮ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК ГРОМАДИ.

ЯКИМИ МОЖУТЬ БУТИ ВАРІАНТИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ?

● ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ НА БАЗІ ОПОРНИХ ШКІЛ.

Концентрація та використання наявних ресурсів опорного закладу та проведення на його базі професійної орієнтації є ефективним засобом формування дієвих центрів професійної орієнтації в закладах освіти.

● ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ НА БАЗІ МІЖШКІЛЬНИХ РЕСУРСНИХ ЦЕНТРІВ (МРЦ).

Відповідно до Положення про міжшкільний ресурсний центр, МРЦ може сприяти вибору учнями та ученицями напряму профільного навчання у закладах загальної середньої освіти шляхом:

- проведення профорієнтаційної роботи серед учнів;
- розроблення індивідуальної освітньої траєкторії з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, їхніх інтересів, потреб ринку праці та майбутніх ризиків побудови кар'єри;
- впровадження професійно-спрямованих курсів (зокрема, за вибором), факультативів, гуртків;
- проведення інформаційних та консультаційних заходів.

Багатьом закладам освіти бракує ресурсів та обладнання, можливостей, де учні могли б навчитися застосовувати набуті теоретичні знання на

ШКОЛА ВИКОНУЄ ІНФОРМАЦІЙНУ ТА ДІАГНОСТИЧНУ ФУНКЦІЮ В ОЗНАЙОМЛЕННІ ТА ВИБОРІ ПРОФЕСІЇ, АЛЕ САМЕ ГРОМАДА, ЯКА БАЖАЄ ЗАЛУЧИТИ СВОЮ МОЛОДЬ ДО РОЗВИТКУ ЦІЄЇ Ж ГРОМАДИ, МАЄ ЗРОБИТИ ВСЕ МОЖЛИВЕ, ЩОБ ЗАЦІКАВИТИ ЯК УЧНІВ, ТАК І ДОРΟΣЛИХ У ВИБОРІ ПРОФЕСІЇ, ЩО ПОТРІБНА НА МІСЦЯХ.

практиці. МРЦ можуть створювати умови для навчання дітей одразу з кількох закладів, проводити як шкільні, так і позашкільні заняття. Таким чином, міжшкільний ресурсний центр дозволяє забезпечувати профорієнтаційну роботу для багатьох закладів загальної середньої освіти, зокрема у поєднанні професійної орієнтації та гурткової роботи, професійних проб, практики застосування набутих знань, умінь і компетентностей.

● ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ ТА НА ЗАСАДАХ СПІВРОБІТНИЦТВА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ШЛЯХОМ СТВОРЕННЯ ОКРЕМИХ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ АБО ЦЕНТРІВ НА БАЗІ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ТА ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ.

Школа виконує інформаційну та діагностичну функцію в ознайомленні та виборі професії, але саме громада, яка бажає залучити свою молодь до розвитку цієї ж громади, має зробити все можливе, щоб зацікавити як учнів, так і дорослих у виборі професії, що потрібна на місцях. Тому профорієнтаційна екосистема громади не має обмежуватися виключно закладами освіти.

Налагоджена система якісної професійної орієнтації, кваліфіковані фахівці-профорієнтатори (профорієнтаційні радники) можуть та мають працювати на благо всієї громади, зокрема щодо:

- надання послуг з профорієнтаційного та кар'єрного консультування всім мешканцям громади, які потребують таких послуг,
- допомоги мешканцям щодо зміни професії та набуття нових компетентностей,
- аналізу ринку праці громади та регіону,
- формування взаємодії з роботодавцями й закладами професійної, фахової передвищої та вищої освіти.

Закон України "Про співробітництво територіальних громад" відкриває широкі можливості співробітництва між громадами з метою забезпечення соціально-економічного, культурного розвитку територій, підвищення якості надання послуг населенню на основі спільних інтересів та цілей, зокрема у сфері освіти. Співробітництво може стосуватися координації діяльності суб'єктів співробітництва, акумулювання ними ресурсів з метою спільного здійснення відповідних заходів, спільного фінансування (утримання) інфраструктурних об'єктів, утворення спільних комунальних підприємств, установ та організацій.

Співробітництво громад створює умови для використання можливостей закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, на базі яких створені та будуть створюватися центри про-

фесійної кар'єри, що можуть використовуватися як центри професійної орієнтації і популяризації робітничих професій та найбільш затребуваних на регіональному ринку праці спеціальностей. Такий підхід дозволяє концентрувати й ефективно використовувати наявні ресурси громад, зокрема інфраструктурні, фінансові та кадрові.

З огляду на брак шкільних фахівців-профорієнтаторів та визначену законодавством нормативну чисельність психологів, залежно від кількості учнів, варто задіяти можливість залучення психологів і досвідчених педагогічних працівників із числа фахівців навчально-методичних (науково-методичних) центрів професійно-технічної освіти, котрі, у тому числі, будуть виконувати функції професійного орієнтування.

Відповідно до Положення про центр професійного розвитку педагогічних працівників, такий центр утворюється органами місцевого самоврядування з урахуванням потреб відповідної територіальної громади. Штатний розпис передбачає, зокрема, посади консультанта та психолога, кількість таких посад визначаються засновником центру. Для ефективної концентрації ресурсів декілька засновників можуть прийняти спільне рішення про утворення центру професійного розвитку педагогічних працівників та укласти договір про спільну діяльність. За рішенням засновника/засновників до штатного розпису центру можуть вводитися додаткові посади, наприклад, радника/радників з профорієнтації з метою координації профорієнтаційної діяльності педагогічних працівників, спільнот педагогічних працівників та надання додаткових послуг.

Функціонування професійної орієнтації саме на рівні громад надає великі можливості для взаємодії з роботодавцями щодо професійної орієнтації учнів та розвитку сучасної профорієнтаційної інфраструктури, наприклад, освітньо-профорієнтаційних хабів і центрів розвитку професійної кар'єри на базі закладів освіти, де учні та молодь матимуть можливість спробувати себе в певній професії, отримати нові навички або професійні кваліфікації, взяти участь в проєктах щодо розвитку громади та регіону.

Подібні проєкти соціально-економічної спрямованості мають бути розроблені у відповідності зі стратегією розвитку регіону та об'єднаних територіальних громад, комплексно розглядати питання регіонального розвитку, мати велику територію охоплення, безпосередньо впливати на вирішення проблем ОТГ, застосовувати інноваційні підходи та співфінансуватися з місцевих бюджетів¹¹.

Задля сприяння ефективному соціально-економічному розвитку, громадам доцільно створювати й використовувати можливості діючих профорієнтаційних центрів (центри розвитку кар'єри), вводити посаду радника з профорієнтації, розвивати профорієнтацію та систему профорієнтаційних послуг саме на рівні громади та через співробітництво громад. У цьому процесі професійна орієнтація в закладах освіти є базою для формування ефективної профорієнтаційної екосистеми громади задля забезпечення її сталого розвитку.

**ФУНКЦІОНУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ
ОРІЄНТАЦІЇ САМЕ НА
РІВНІ ГРОМАД НАДАЄ
ВЕЛИКІ МОЖЛИВОСТІ
ДЛЯ ВЗАЄМОДІЇ З
РОБОТОДАВЦЯМИ
ЩОДО ПРОФЕСІЙНОЇ
ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВ ТА
РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ
ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ
ІНФРАСТРУКТУРИ.**

¹¹ Порядок підготовки, оцінки та відбору інвестиційних програм і проєктів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів ДФРР, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 18 березня 2015 року №196 "Деякі питання державного фонду регіонального розвитку" та наказу Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства від 24 квітня 2015 року №80 "Питання підготовки, оцінки та відбору інвестиційних програм і проєктів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку".

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ НА РІЗНИХ РІВНЯХ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

5 ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ НА РІЗНИХ РІВНЯХ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Аби забезпечити цілісність освіти, профорієнтація має починатися з початкової школи і тривати до завершення повної загальної середньої освіти. Профорієнтаційні заходи сприятимуть розвитку навчально-пізнавальних і професійних інтересів, здібностей і потреб учнів, їхньої творчої самостійності, які забезпечать випускникам школи можливість успішно самореалізуватися в житті та професії.

Профорієнтація має впроваджуватись із врахуванням вікових особливостей розвитку та потреб дітей і надавати можливість подолати розбіжності у їхніх досягненнях.

Три наскрізні напрямки/теми, які варто представити в профорієнтаційному змісті освіти на кожному рівні шкільної освіти:

- Власний особистісний розвиток через професійну орієнтацію або Пізнання власних ресурсів та планування власного розвитку;
- Вивчення світу професій і ринку праці;
- Зв'язок між освітою і ринком праці;
- Розвиток навичок для власної професійної орієнтації та побудови кар'єри.

Відповідно до рівнів освіти, очікувані результати можуть бути систематизовані таким чином:

Рівень/класи		Напрямки та очікувані результати
початкова	1–4 класи	Учні: ▪ знайомляться зі світом професій і ринком праці в ігровій формі та через проекти, які роблять самостійно чи у групі; ▪ обговорюють важливість навчання, трудової діяльності, поваги до будь-якої професії, до праці та результатів праці інших людей. Як результат учні: ▪ розуміють/знають, що вони люблять робити, що у них вдається добре/найкраще; ▪ можуть пояснити, як досягнути бажаного/здійснити свої бажання ▪ мають реалістичне уявлення про світ професій з різних сфер; розуміють важливість праці та, зокрема, окремих професій у житті кожної людини; можуть пояснити, що таке професії; ▪ ознайомлені з найбільш поширеними професіями, розуміють їхній зміст; можуть описати зміст/суть тієї чи іншої професії; ▪ розуміють, що таке праця та демонструють шанобливе ставлення до неї; ▪ демонструють зацікавленість у подальшому пізнанні світу професій; ▪ зацікавлені у дослідженні та розвитку своїх інтересів та здібностей; ▪ пояснюють важливість навчання у школі, розвитку власних здібностей для свого життя та добробуту; ▪ розуміють важливість спільної праці, разом з іншими визначають мету спільної праці і намагаються досягти її; ▪ зацікавлені у подальшому дослідженні зв'язку між світом професій та різноманітними сферами життя та навколишнього світу

ПРОФОРІЄНТАЦІЯ МАЄ ВПРОВАДЖУВАТИСЬ ІЗ ВРАХУВАННЯМ ВІКОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ТА ПОТРЕБ ДІТЕЙ І НАДАВАТИ МОЖЛИВІСТЬ ПОДОЛАТИ РОЗБІЖНОСТІ У ЇХНІХ ДОСЯГНЕННЯХ.

Рівень/класи		Напрямки та очікувані результати
базова	5–6 класи	Учні: - знайомляться зі світом професій (розширене коло) в ігровій формі та через проєкти, які роблять самостійно чи у групі, - заохочуються до виявлення професій, які їм цікаві, - обговорюють важливість навчання, трудової діяльності, поваги до будь-якої професії, до праці та результатів праці інших людей, - заохочуються до розвитку своїх здібностей і талантів, - беруть участь у шкільних профорієнтаційних проєктах. Як результат учні: - охоче досліджують власні інтереси, схильності, здібності та вподобання; розуміють свої слабкі сторони та виявляють бажання їх підсилити; - демонструють здатність робити власний вибір, зокрема, щодо своїх освітніх вподобань; - демонструють широке розуміння різноманітності професій та їх розвитку; розуміють, що таке ринок праці, зокрема, можуть описати типи професій, що поширені у їхній громаді/місті/регіоні та ідентифікувати ключові особливості цих професій; - розуміють важливість та зв'язок між знанням у тій чи іншій галузі та використанням цих знань у професіях.
	7–9 класи	Учні: - окреслюють і досліджують можливі напрями профільного навчання та професійного розвитку, - обговорюють важливість навчання впродовж життя, набуття сучасних компетентностей та навичок, - обговорюють важливість самопізнання, постійного особистісного та професійного розвитку, - обговорюють важливість трудової діяльності, поваги до будь-якої професії, до праці та результатів праці інших людей, - беруть участь у шкільних та інших соціальних проєктах, які націлені на реальні результати для учнів, класу, школи, громади, - досліджують і розвивають себе через проєкти, пов'язані з потенційними напрямками свого професійного розвитку та через проби у різних видах діяльності у закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти, МРЦ, практики, стажування, волонтерство, - знайомляться з ринком праці, зокрема щодо кваліфікованих спеціалістів, та аналізують його тенденції, - ознайомлюються зі світовими трендами розвитку професій, - вивчають основи трудового законодавства, свої права та обов'язки. Як результат учні: - розуміють/усвідомлюють власні інтереси, схильності, здібності та вподобання та моделюють їхнє застосування у професійному житті; - демонструють проактивну та усвідомлену позицію щодо формування своєї подальшої освітньої та професійної траєкторії; - переконані, що їхня активна позиція щодо власного життя, а також життя громади здатна приносити бажані результати; - розуміють, що таке робоча етика як складова професійної діяльності; - розуміють важливість розвиненого емоційного інтелекту/співдії/комунікації з іншими заради позитивного результату; демонструють різноманітні навички співпраці.

Рівень/класи		Напрямки та очікувані результати
		- демонструють інтерес до отримання практичного досвіду тих чи інших професій; - (до завершення 9го класу) розуміють, які є подальші освітні траєкторії та можливості, у зв'язці з майбутньою професійною реалізацією; - детально розуміють та розрізняють типи/види професій з різних сфер життя. - можуть розрізнити/виявити дискримінацію та наявні стереотипи на ринку праці; можуть свідомо протистояти стереотипам під час свого освітнього і професійного вибору.
профільна	10–12 класи	Учні: - досліджують і розвивають себе через проекти, пов'язані з потенційними напрямками свого професійного розвитку та через проби у різних видах діяльності, у закладах освіти наступних рівнів, МРЦ, практики, стажування, волонтерство, - обговорюють важливість навчання впродовж життя, набуття сучасних компетентностей і навичок; важливість самопізнання, постійного особистісного та професійного розвитку, - формують розуміння важливості професійної діяльності, поваги до будь-якої професії, результатів праці інших людей, - обговорюють важливість усвідомленого вибору своєї майбутньої професійної діяльності та розвитку кар'єри, - беруть участь у шкільних та інших соціальних проєктах, які націлені на реальні результати для учнів, класу, школи, громади, міжнародних проєктах, - знайомляться з ринком праці та аналізують його тенденції, - вивчають основи трудового законодавства, свої права та обов'язки. Як результат учні: - розуміють як їхні інтереси, схильності, здібності та вподобання, а також слабкі сторони, співвідносяться з можливостями на ринку праці; - свідомо та критично визначають свої бажані подальші освітні та професійні траєкторії; можуть аргументовано пояснити свій вибір; - розуміють орієнтовну послідовність кроків для досягнення своїх подальших освітніх та професійних бажань/планів; - демонструють проактивність у дослідженні ринку праці, спробах отримати практичний досвід - розуміють, які є подальші освітні можливості після завершення повної загальної середньої освіти; - можуть реалістично оцінювати ймовірні наслідки того чи іншого подальшого освітньо-професійного вибору; - розуміють основні характеристики регіонального, національного та глобального ринку праці; демонструють здатність до критичного аналізу змін та процесів на ринку праці; цікавляться майбутнім різних професій; - володіють базовими навичками планування кар'єри, пошуку роботи, спілкування з потенційними роботодавцями; вміють шукати та критично оцінювати інформацію про професії та робочі місця; - демонструють підприємливість та інноваційність, бажання розвивати власну справу (розуміють, що вони самі можуть бути творцями свого робочого місця/професії); - розуміють важливість практичного досвіду (у вигляді стажувань, практик, зустрічей з роботодавцями, підприємцями) перед прийняттям рішення щодо подальшої освітньої та професійної траєкторії.

Для учнів 7–9 та 10–12 класів на базі найбільш ефективних українських та міжнародних методик буде застосована гнучка система профорієнтаційної діагностики (тестування), спрямована на виявлення інтересів, нахилів, здібностей та професійно важливих якостей у контексті майбутнього професійного самовизначення учнів. Результати тестування також можуть бути відображені у “Карті персональних досягнень” учнів.

Профорієнтаційне навчання рекомендовано проводити на основі інтегрованих підходів:

форми та інструменти профорієнтації		початкова	базова		профільна
		1–4	5–6	7–9	10–12
1	Інтегровані уроки, наскрізна профорієнтація, профорієнтаційні кейс-уроки -> зв'язок навчання та предметів з життям	●	●	●	●
2	Індивідуальні та групові проекти: "Світ професій", "Ринок праці", "Професії майбутнього", "Майбутня освіта", "Соціальне підприємництво", "Освітня траєкторія" та ін. -> ознайомлення професіям, трудовим законодавством та аналіз ринку праці		●	●	●
3	Профорієнтаційні ігри: "Мої ресурси", "Сучасні навички", "Освіта впродовж життя", "Планування розвитку", "Прийняття рішень" та ін. -> самопізнання, особистісний розвиток, усвідомлений вибір	●	●	●	●
4	Інтерактивні заходи — ярмарки та пікніки професій, професійні майстер-класи -> практичні проекти, соціальні проекти, заходи для ознайомлення з професіями	●	●	●	●
5	Профорієнтаційні конкурси та змагання: "Профорієнтаційні Ted Talks", "Я в професії", "Соціальне підприємництво" та ін. -> змагальні та мотиваційні заходи для ознайомлення з професіями		●	●	●
6	Тренінги та заняття з сучасних навичок та наскрізних умінь (командна робота, лідерство, створення презентацій, публічні промови, ефективне спілкування, керування емоціями та ін.) -> здобуття важливих навичок для особистісного та професійного розвитку			●	●
7	Обговорення, дискусії, дебати про професії, компетентності майбутнього, ринок праці, подолання соціально-психологічних та гендерних стереотипів тощо -> обговорення та рефлексія щодо важливих аспектів особистісного та професійного розвитку, усвідомленого вибору			●	●

форми та інструменти профорієнтації		початкова	базова		профільна
		1–4	5–6	7–9	10–12
8	Трудове навчання на базі закладів професійної (професійно-технічної) освіти та/або на базі роботодавців, "Один день на роботі" / "Один день в професії", професійні проби в МРЦ, волонтерство, "Професійні занурення" -> заходи для практичного та безпосереднього ознайомлення з професіями			●	●
9	Зустрічі з представниками компаній-роботодавців та центрів зайнятості, студентами та викладачами закладів професійної, фахової передвищої та вищої освіти, з людьми (випускники шкіл, представники професій), що представляють свої власні шляхи професійного розвитку, проекти "Жива бібліотека", "Professionals go back to school" тощо -> отримання "з перших рук" інформації про професії, ринок праці, подальше навчання, формування "рольових моделей"	●	●	●	●
10	Екскурсії в компанії, на виробництво, в заклади освіти, центри зайнятості -> безпосереднє ознайомлення з професіями, умовами праці та навчання	●	●	●	●
11	Заняття з розвитку кар'єри — створення резюме, мотиваційних листів, проходження інтерв'ю, планування кар'єрних траєкторій, ефективний "Gap year" тощо -> планування індивідуального особистісного та професійного розвитку, індивідуальної освітньої траєкторії			●	●
12	Участь у всеукраїнських та міжнародних проєктах і конкурсах — "WorldSkills-junior", "Вхід до професії", гуманітарний напрямок, мистецтво та ін. -> реалізація особистісного потенціалу, талантів, знань і навичок у взаємодії з локальними та глобальними спільнотами			●	●

“

ОПИТУВАННЯ

ЩО МОЖНА ЗРОБИТИ, ЩОБ ПРОФОРІЄНТАЦІЯ В ШКОЛІ БУЛА КОРИСНОЮ ТА ІНТЕРАКТИВНОЮ?

Пропозиції учнів 10–11 кл., студентів закладів фахової передвищої та вищої освіти:

“запрошувати компетентних осіб. Не сухо говорити, а використувувати майстер-класи. Зокрема, навіть якщо будуть презентовані виробничі професії, то дати спробувати себе хоча б трішки у цій професії. Лікар може дати послухати фонендоскопом чи зробити укол на манекені. Електрик зможе показати, як підключає світло чи правильно вкручує лампочку. Поліцейський може розіграти сценку, де проводить штрафкування водія, який перевищив швидкість. І так далі. Тобто не сухо і теоретично розповісти про роботу, а надати справді відчуття буденної роботи професіоналів”,

“ми маємо знати більше інформації про саму професію. Зокрема, школи мають надавати інформацію не лише по “заїжджених професіях”, але й надавати інформацію про нові сфери праці — біотехнологію, різні види програмістів. Заглиблюватись у новинки, затребувані професії. Добре було б взагалі 1 урок на тиждень (місяць) приділити розгляду кожної професії та її підтипів”,

“різноманітні проекти, куди б приїжджали представники різних професій, влаштовувати короткострокові стажування, як-от: проект “One day at work”, який ми з командою організовували минулого року”,

“більше практичних завдань та конкретних прикладів, а не абстрактних результатів, які лише повторюють інформацію, яку більшість учнів вже й так знають”,

“Ютуб (або будь-який інший) канал, де б відомі та “успішні” люди ділилися своїм досвідом, як вони прийшли до розуміння того, чим вони б хотіли займатися Думаю, що 8–11 класи зацінили б такі talks”

“1) квести, 2) діалоги з видатними представниками професій, 3) відеокурси, на яких будуть саме ці видатні професіонали, та розкажуть про свою професію”,

“запрошувати відомих людей з певних професій, з найменшого віку проводити профорієнтаційні ігри”,

“я вважаю, що це має бути більш інноваційний процес, який повинен проводитись у формі спілкування (дискусії) всіх учасників”.

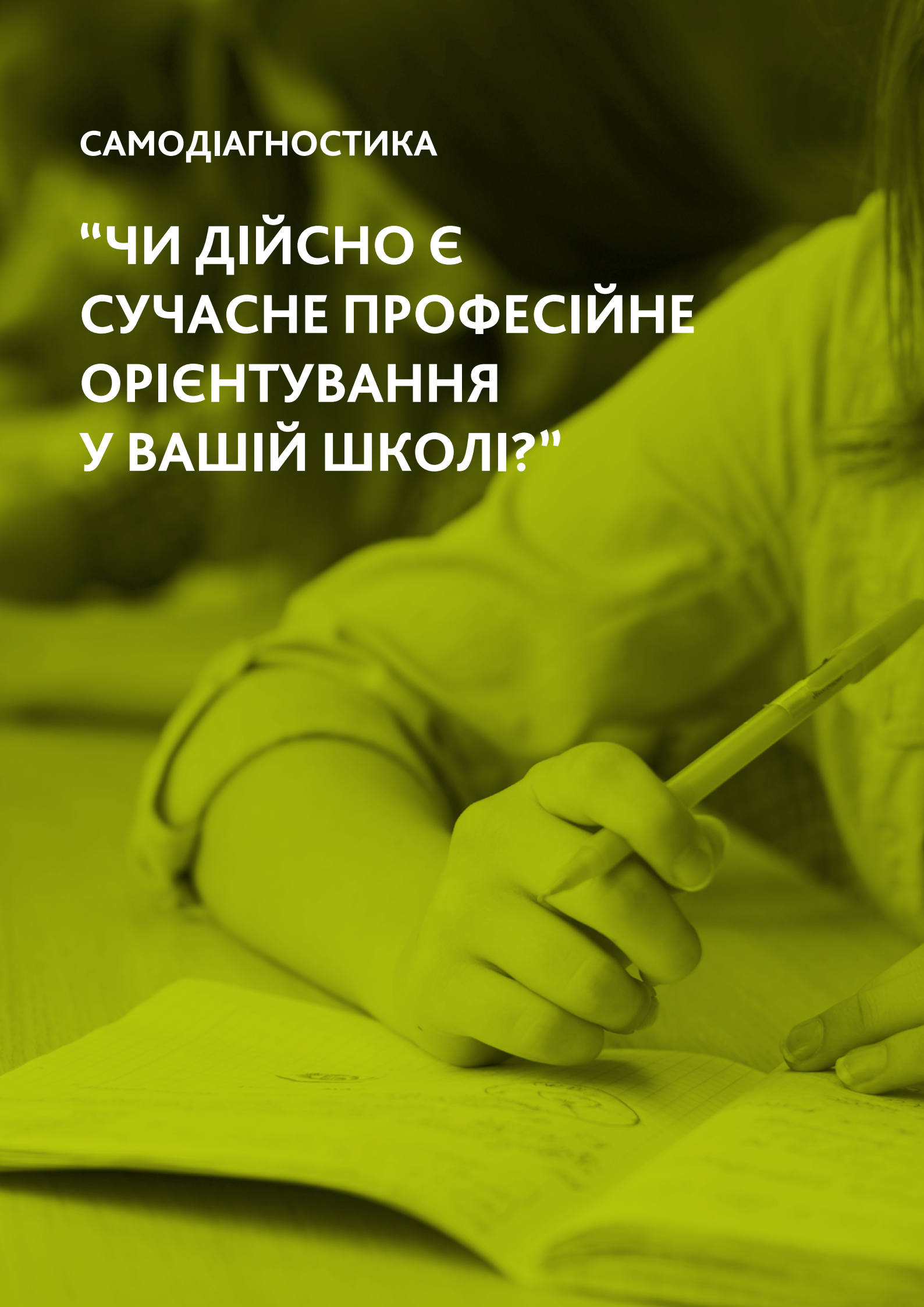

”

[illegible]

САМОДІАГНОСТИКА

**“ЧИ ДІЙСНО Є
СУЧАСНЕ ПРОФЕСІЙНЕ
ОРІЄНТУВАННЯ
У ВАШІЙ ШКОЛІ?”**

⑥ САМОДІАГНОСТИКА

“ЧИ Є СУЧАСНЕ ПРОФЕСІЙНЕ ОРІЄНТУВАННЯ У ВАШІЙ ШКОЛІ?”

Перевірте, чи дійсно є професійне орієнтування у вашій школі та як воно впроваджується.

Показник	Ступінь впровадження		
	високий	потребує покращення	низький
	впроваджується на регулярній основі, постійно вдосконалюється	впроваджується частково, нерегулярно, окремими елементами, є певний розвиток, але системно не вдосконалюється	не впроваджується

ПРОГРАМИ, ЗАХОДИ

1	Проводяться заняття з профорієнтації (як мінімум у випускних класах)			
2	Впроваджуються різноманітні заходи з профорієнтації — ігри, проекти, екскурсії, бесіди про професії, майстер-класи, конкурси, тощо			
3	Проводяться тренінги та заняття із сучасних навичок — командна робота, лідерство, створення презентацій, публічні промови, ефективне спілкування, керування емоціями тощо			
4	Проводиться системна особистісно-профорієнтаційна діагностика учнів			

ОРГАНІЗАЦІЙНА ТА КАДРОВА ПІДТРИМКА

5	Працює визначена команда або особа, відповідальна за впровадження професійної орієнтації в закладі			
6	Проводиться профорієнтаційна підготовка (підвищення професійного рівня) відповідних фахівців — психологів, вчителів			
7	Вчителі користуються сучасними методичними розробками щодо профорієнтаційної роботи			

СПІВРОБІТНИЦТВО З РОБОТОДАВЦЯМИ, ЗАКЛАДАМИ ОСВІТИ, БАТЬКАМИ

8	Школа співпрацює з роботодавцями, представниками компаній щодо профорієнтаційних заходів			
9	Школа співпрацює з закладами професійної, фахової передвищої та вищої освіти щодо профорієнтаційних заходів			
10	Школа залучає батьків та фахівців до участі в профорієнтаційних заходах			
	Загальна оцінка			

ДЛЯ НОТАТОК

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

